

Recenzii

Ernst Christoph Suttner, *Kirche und Theologie bei den Rumänen von der Christianisierung bis zum 20. Jahrhundert*, Freiburg, Institut für Ökumenische Studien der Universität Freiburg Schweiz, 2009, 255 p.

Subiectul cărții pe care o supun atenției D-voastră este aparent o reluare și o extindere a unor capitole din lucrări mai vechi¹ a istoricului german Ernst Christoph Suttner. Aparent, pentru că, pe de o parte, cartea se înscrie în vasta și complexa preocupare a autorului pentru istoria Bisericii românilor ardeleni din sec. 17-19², dar pe de altă parte, este o vastă sinteză interpretativă deosebit

¹ Ernst Chr. Suttner, *Theologie bei den Rumänen*, in Nikolaus Rappert (Hg.), *Kirche in einer zueinander rückenden Welt*, Würzburg, 2003, S. 438-463; Idem, *Die Theologie bei den Rumänen. Von der Christianisierung bis in die Gegenwart*, în *Kirche in einer zueinander rückenden Welt*, Würzburg, Augustinus Verlag, 2003, p.479-493.

² Spicium din laborioase activitate a autorului titurile mai recente concentrate asupra Bisericii românilor ardeleni referitoare la secolul al XVIII-lea: Ernst Chr. Suttner, *Beiträge zur Kirchengeschichte der Rumänen*, Wien, 1978; Idem, *Relația alternantă dintre Bisericele Răsăritului și Apusului*; Idem, *Staaten und Kirchen in der Völkervelt des östlichen Europa*, Fribourg, Academic Press Fribourg, 2007; Idem, *Kirche und Nationen. Beiträge zur Frage nach dem Verhältnis der Kirche zu den Völkern und der Völker zur Religion*, în *Das östliche Christentum*, Bd. 46, 1997; Idem, *Bisericele Răsăritului și Apusului de-a lungul istoriei bisericești*, Iași, Ars Longa, 1998; Idem, *Schisme: ceea ce separă și ceea ce nu separă de Biserică*, Cluj-Napoca, Presa universitară clujeană, 2006; de asemenea, studiile la subiect: Suttner, Ernst Chr., *Unirea bisericească din Transilvania (1697-1761). Străduința pentru comuniune sacramentală între Bisericele surori degenerază în convertirea creștinilor ortodocși la catolicism*, în *Teologia*, 2/1977, Idem, *Unirea bisericească din Transilvania 1697-1761. Străduința pentru comuniune sacramentală între Bisericele surori degenerază în convertirea creștinilor ortodocși la catolicism*, în *Teologia*, nr. 2, 1997; Idem, *Die Christenheit aus Ost und West auf der Suche nach dem sichtbaren Ausdruck für ihre Einheit*, în *Das östliche Christentum*, Neue Folge, Bd. 48, Würzburg, 1999, p. 137-142; Idem, *Die Anfänge und das Durchsetzen der Siebenbürgener Kirchenunion sowie die Widerstände gegen sie (von der Eroberung Siebenbürgens durch Österreich bis zum Jahr 1761)*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 6/II, 2002; Idem, *Das Abbrechen von der Ekklesiologie des florentiner Konzil bei der Ruthenischen Union von 1595/96 und bei der Rumänischen Union von 1701*, în *Annales Universitatis Apulensis*, 9/II, 2005, p. 135-145; Idem, *Das unionsverständnis bei Förderern und Gegnern der Union der Siebenbürgener Rumänen mit der Kirche von Rom*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, Alba Iulia, 9/2, 2005, p. 7-20; Idem, *Diskussionspunkte für Tagesordnungspunkt I*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 9/II, 2005, p. 151-158; Idem, *Überlegungen zu Tagesordnungspunkt 5*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, Nr. 10/II, Alba Iulia, 2006, p. 37-48; Idem, *Der Gegensatz des Josif de Camillus im „Catechismus sän învățătură creștinească” und des Gherontie Cotore in „Despre articușurile ceale de price” zur Lehre und zur Ekklesiologie des Florentiner Konzils*, în vol. *Reconstituiri istorice: idei, cuvinte, reprezentări. Omagiu Profesorului Iacob Mârza*. Coordonator: Laura Stanciu. Editori: Ana Maria Roman Negoii, Tudor Roșu, Alba Iulia, Ed. Aeternitas, 2006, p. 175-188; Idem, *„Legea strămoșească”: identitate a credinței și garanție a coeziunii sociale*, în vol. Coord. Corneliu Pădurean, Mihai Săsăujan, *Biserică și Societate*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2005, p. 21-39; Idem, *„Legea strămoșească”: Glaubensordnung und Garantie des sozialen Zusammenhalts*, în *Ostkirchliche Studien*, Würzburg, nr. 56/ 2007,

de utilă privitoare la punerea în contextul general al *Contrareformeii*, al unirii românilor ardeleni cu Biserica Romei și a rolului jucat de Viena în acest spațiu, pe fondul tradițiilor teologice din regiune.

Tratarea relației Biserică-Teologie în context istoric a fost mereu un subiect preferat al profesorului Suttner, iar istoria teologiei la români l-a urmărit mereu pe reputatul specialist, dat fiind faptul că românii au fost mereu un punct de întâlnire al influențelor apusene cu cele răsăritene. “Prin urmare – declară autorul - diferiții lianți îi fac pe români să aparțină atât estului cât și vestului, iar aceștia pot fi socotiți drept singurul popor de origine romană încadrabil, nu fără echivoc, atât în Occident, cât și în Orient. Evenimentele istorice, care au produs numeroase schimbări în viața bisericească a românilor, au avut, bineînțeles, mari repercursiuni asupra teologiei elaborate și reprezentate de aceștia”.

Acesta a fost firul roșu din prelegerile universitare ale Profesorului Suttner, de la Alba Iulia³ sau Roma⁴, care constituie baza și viziunea acestei cărți și care tratează dezvoltarea creștinismului și evoluția teologiei acestui spațiu de la începutul mileniului I până în zilele noastre. Cartea, editată și de această dată de Institutul pentru Studii Ecumenice al Universității din Freiburg, urmărește aspecte complexe, privite dintr-o multitudine de perspective și cu detașarea specialistului care poate să înțeleagă diferitele și uneori contradictoriile puncte de vedere asupra unor chestiuni sinuoase cum au fost: teologia în cele trei țări românești în timpul *Renășterii* și *Reformeii*, precum și rolul influențelor regatelor creștine (Polonia, Ungaria și Lituania) în zonă; rivalitatea dintre Chiril Lukaris și Chiril Kontaris; teologia lui Petru Movilă sau a lui Kyrill Lukaris, perceperea edictului de toleranță a lui Iosif al II în funcție de diferitele interese și confesiuni din Transilvania; semnificația diferitelor traduceri ale Bibliei în limba română; teologia secolului al 18-lea în Transilvania la românii uniți și neuniți, a armenilor ardeleni și a celor din Principatele dunărene; dezvoltarea teologiei și a diferitelor confesiuni în secolul 19: Bucovina (greci-neuniți, armeni, lipoveni, latini, orientalii catolici, protestanți, iudei), Basarabia,

p. 138-154; Idem, *Visarion Sarai im Context der Theologiegeschichte*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, Alba Iulia, 11/II, 2007, p. 161 – 179; Idem, *Die Siebenbürger Kirchenunion an der Wende zum 18. Jahrhundert*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, Alba Iulia, 12/I, 2008, p. 7 – 41; *Dokumente der Siebenbürger Kirchenunion*, übersetzt von Klaus und Michaela Zelzer mit Erläuterungen von Ernst Christoph Suttner, în *Ostkirchliche Studien*, Würzburg, 57 /2008.

³ *Biserică și Teologie în secolele 16-18 la români, maghiari și ucrainieni în contextul unirilor parțiale ale Bisericilor lor cu Biserica Romei*, suită de prelegeri susținute la Universitatea “1 Decembrie 1918” Alba Iulia (februarie-martie 2004).

⁴ Cursul intitulat *La teologia presso i Romeni: dalla christianizzazione ad oggi*, susținut la Pontificio Istituto Orientale (Roma, 2006/2007) și publicat, fără revizuirea textului de către autor, chiar de către auditorii cursului sub titlul *Teologia românească: de la creștinare până în prezent*, Târgu-Lăpuș, *Galaxia Gutenberg*, 2008.

Transilvania (Biserica greco-orientală, Biserica Unită), precum și schimbările survenite, la nivel confesional și teologic, după primul, respectiv al doilea război mondial în cadrul statului român.

Expunerea lui Ernst Chr. Suttner se concentrează asupra schimbării fundamentale din viața Bisericilor Orientale provocate de căderea Constantinopolului și prăbușirea școlilor de teologie orientale, aceste Biserici fiind nevoite să ia poziție în anumite probleme care erau necunoscute strămoșilor lor care trebuiau să continue să își propovăduiască credința într-un mod accesibil și acelor oameni care erau influențați de cultura occidentală. Într-un context politic și cultural radical schimbat, acestor Biserici le reveneau și alte responsabilități spirituale, publice, disciplinare, sociale și chiar politice care au împins pe conducătorii lor, încă de la începutul secolului al 17-lea la diferite tratative de unire cu Bisericile Apusului, cu Biserica catolică de la Roma (Chiril Kontaris) sau cu Biserica calvină de la Geneva (Chiril Lukaris). Acești teologi, printre care s-a remarcat Petru Movilă, credeau că moștenirea străveche trebuia exprimată într-o nouă formă, iar unele mentalități, care înaintea *Reformei* nu erau familiare Bisericilor de tradiție bizantină, trebuiau reevaluate. Ei trăiau într-o lume influențată cultural de Occident - ca atare teologia iezuită nu se afla în antinomie și nu era în contradicție cu propria tradiție - și deveneau treptat convinși că doar o înnoire conformă cu epoca în care se aflau ar fi putut asigura continuitatea tradiției propriilor Biserici. Pe această logică ne este prezentată reformarea Bisericii Ortodoxe din Principatele dunărene în secolul al 18-lea, rolul lui Paisie Velicikovski și semnificația mișcării paisiene în configurarea Bisericii ortodoxe moderne românești.

După bătălia de la Mohács (1526) și instaurarea turcilor până în Europa centrală și viața Bisericilor din aceste regiuni au suferit modificări sub influența *Reformei*, ele fiind supuse presiunilor calvine în Transilvania, locul unde s-a și născut, de altminteri, prin Ioan Zoba din Vinț o încercare originală de a transpune învățăturile bizantine într-o formă protestantă.

În prelungirea acestei situații, evenimentele istorice din primii ani ai secolului 18 au dovedit, în opinia profesorului Suttner, că opțiunea episcopului Teofil și Atanasie Anghel, împreună cu protopopii și preoții lor, de a încheia o unire cu Biserica Romei a fost diferită de 1. viziunea iezuiților, care au negociat și perfectat unirea cu românii, 2. opțiunea Stărilor (recepte) din Transilvania, dar și 3. de viziunea cardinalului Leopold von Kollonich. Un alt punct forte al lucrării este expunerea confruntării dintre opozanții și apărătorii unirii religioase a românilor cu Roma pe parcursul întregului secol al 18-lea. Teologia mijlocului de veac 18, cu punctul culminant în discursurile polemice ale lui Visarion Sarai și Gherontie Cotore, când s-au înregistrat acuze reciproce de renunțare la anumite aspecte importante ale tradiției milenare comune și de lepădare a *legii strămoșești*, exponenții celor două teologii fiind convinși că nu poate exista mântuire decât în propria Biserică.

Oricum, înțelegerea și explicarea fenomenului unirii și dezvoltările ulterioare acestui moment preocupă autorul nu pentru reconstituirea factologică a evenimentelor, relativ bine creionate în literatura de specialitate⁵, ci tocmai pentru a evidenția, din perspectivă eclezială și teologică, necesitatea realizării acestui fenomen în epocă.

Cu detașarea și claritatea dată de o privire neimplicată emoțional a specialistului european față de români, Biserica și teologia românilor, autorul discută, aspecte încă vulnerabile ale istoriei noastre ecleziale din secolul 20: raportarea Bisericilor românești, deopotrivă cea Ortodoxă sau cea Greco-catolică la Conciliul Vatican II, dorința de a înțelege și explica contextul politic al „reînțoarcerii” uniților în cadrul Bisericii Ortodoxe (1948), relația de „colaborare” la care a consimțit Biserica Ortodoxă Română cu Statul comunist, schimbările survenite în cadrul celor două Biserici românești după anul 1990. Sunt, de altminteri, tot atâtea motive pentru care această carte se recomandă singură tuturor celor care doresc să *înțeleagă* locul și rolul Bisericii în viața românilor dintotdeauna.

Urmare a unei activități constante și profunde (de peste 45 de ani) a autorului asupra istoriei Bisericii românilor, ne aflăm în fața unei utile cărți (deopotrivă sintetică și interpretativă) asupra devenirii și definirii Bisericii românești, străbătută de aspirația înțelegerii specificului teologiei la români. O teologie care are particularitățile ei, așa cum ne demonstrează autorul cărții, tocmai pentru că s-a dezvoltat ca urmare a diferitelor influențe orientale și occidentale și care a fost marcată de ruperile de ritm ale istoriei culturale și politice din această zonă de interferență spirituală și geostrategică a lumii civilizate.

Laura Stanciu

⁵ N. Nilles, *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani*, Innsbruck, 1885. Silviu Dragomir, *Românii din Transilvania și Unirea cu Biserica Romei. Documente apocrife privitoare la începuturile Unirii cu catolicismul roman (1697-1701)*, Cluj, 1990. Zenovie Păclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite, Partea I (1697-1751), Ediția a II-a, în Perspective*, München, 65-68, 1994-1995. Mathias Bernath, *Hasburgii și începuturile formării națiunii române*. Traducere de Marionela Wolf. Prefață de Pompiliu Teodor, Cluj, „Dacia”, 1994, pp.108-158; I. Tóth Zoltán, *Primul secol al naționalismului românesc ardelean 1697-1792*. Traducere din limba maghiară de Maria Someșan, București, „Pythagora”, 2001. Greta-Monica Miron, „... poruncește, scoale-te, du-te, propoveduește...” *Biserica Greco-Catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782)*, Cluj-Napoca, 2004. Ciprian Ghișa, *Biserica greco-catolică din Transilvania (1700-1850) Elaborarea discursului identitar*, Cluj-Napoca, „PUC”, 2006. Laura Stanciu, *Între Răsărit și Apus. Secvențe din istoria Bisericii românilor ardeleni (prima jumătate a sec. al 18-lea)*, Cluj Napoca, „Argonaut”, 2008.